

V. A politikai perek.

A Bánság elcsatolása az anyaországtól nem történhetett meg fájdalmas zökkenők nélkül. A magyar társadalom kábultan a történelmi fordulat reázuhanó benyomásaitól, teljesen tájékozatlanul a külpolitikai helyzetről, sokáig értetlenül állt a gondolat előtt, hogy nem létezik többé az ezeréves Magyarország. Ilyen lelkiállapotban érthető, hogy a legfantasztikusabb híreknek hitelt adott, ezek alapján egyes tagjai pontos határnapokat tudtak, amikor a nagy változás bekövetkezik, de mindenik vallotta „ez így nem maradhat“.

Amíg a román államhatalom berendezkedése véglegesen meg nem történt, az ilyen lelkiállapotúak gyakran összeütközésbe kerültek a román államérdekkel s ez az összeütközés politikai pereket eredményezett.

Közülük a legismertebb, a legnagyobb csoportra kiterjedő és elsőnek nyilvános tárgyalásra kerülő az úgynevezett „Leventeper“ volt.

Elnevezését a „Leventeszövetség“-től nyerte, amely Márton Albert javaslatára a temesvári főiskolai és középiskolai ifjúság magyar nemzeti érzésű tagjainak titkos tömörülése lett azzal a jelszóval, hogy amennyiben a románok a békekonferencia határozata következtében kiürítenék a Bánságot, a nagy tömegű és baloldali beállítottságú ipari munkásság esetleges megmozdulásával szemben megbízható karhatalom álljon rendelkezésre. Az ifjak fegyvereket is gyűjtöttek. Vezetőik kapcsolatba kerültek a Szegedről átjött Schuch József magyar hadnaggyal s így, amikor a szervezkedés a román hatóságok tudomására jutott, e tényekből ellenük és mindazok ellen, akikkel valamelyes tárgyalást folytattak, vádat emelhettek, hogy fegyveres erőszakkal a román államhatalom szervei ellen akartak fellépni.

Már az 1919. november havában közzétett hivatalos hirdetményekből is következtetni lehetett, hogy valami nincsen rendben. Cosma Aurél prefektus november közepén szigorú rendszabályokat foganatosított a piarista gimnázium ellen, ahol a felsőbb osztályok tanulói ismételten tüntettek a román nyelvórák bevezetése ellen. A prefektus kilátásba helyezte az intézet bezárását a tüntetések megismétlődése esetén. Ezek látván az állambiztonsági rendőrség nyomozást indított. A tér-

parancsnokság szigorú hangú rendeletet bocsátott ki, amelyben közli, hogy mindenkit letartóztatnak és hadbírótság elé állítanak, aki az állam szuverénitása vagy a román nemzet ellen irányuló megnyilatkozásban résztvesz.

Már ekkor Temesváron tartózkodott Mike József magyar hadnagy. A leventeszövetség vezetője Dér István joghallgató és Dolch Adolf postatisztviselő volt, tagjai pedig főleg diákok, elsősorban az októberi forradalom alatt létesült diákórség tagjai, Niameşny Mihály, Binder János és Trilsch Péter vezetésével. Bajzáth Gyula magyar tiszt, majd Schuch József, egy sváb származású és anyanyelvű volt magyar hadnagy folyt be a szervezkedésbe. Utóbbi felkereste Márton Albert dr. ügyvédet, akit akkor a temesvári magyarság vezetőjének tekintett, aki azonban közölte vele, hogy mivel állandó megfigyelés alatt áll, nem folyhat be közvetlenül a szervezkedésbe, ezért Schuchot Mischek Ferenc tanárjelölthöz utasította, aki tényleg lakást adott neki és összehozta őt a leventeszövetség vezetőivel. Márton Albert Mischek kérésére érdeklődött Nossek Braniszláv alezredesnél, vajjon a románok kivonulása esetén vállalná-e egy karhatalmi csapat vezetését? Nossek kitérő választ adott. A diákok közben fegyvereket is gyűjtöttek. Néhány tucat puská mellett 4—5 gépfegyvert is és lőszert.

A szervezkedést Schipner János, egy szegedi születésű 19 éves államvasúti alkalmazott súgta be a rendőrségnek, Bárdossy Ágoston dr. román rendőrprefektusnak. A megindult nyomozás során Mona detektívet és Mitra esendőrhadnagyot Schipner bemutatta a leventeszövetség két fiatal tagjának, Galgóczy Gyula és Gera Pál tanulóknak. Ezek abban a hiszemben, hogy Mitra és Mona magyar tiszték, nyíltan beszéltek szervezkedésükről. Elfogatása után Bajzáth Gyula nemcsak azokat tárta a hatóságok elé, amikről tapasztalatai alapján tudomása volt, hanem — Márton Albert közlése szerint — olyanokat is, amikre csak következtetett.

1920. január 18-án éjjel egész sor tekintélyes polgárt tartóztattak le Temesvárott, mindazokat, akiknek neve felvetődött az elárult ügyben, továbbá a leventeszövetség összes tagjait. A III. kerületi esendőrlaktányában fogták ezeket vallatóra. A főtárgyaláson különösen Blaskovits Ferenc kanonok tett megrendítő vallomást azokról a megveretésekről, amelyekben a vizsgálat alatt a letartóztatott fiúk mindenikének rész jutott, amelyek hatása alatt önmagukat terhelő, sokszor a valóságnak meg sem felelő vallomásaik kerülhettek jegyzőkönyvre.

1920. március 29-én kezdték meg az összeesküvés per tárgyalását a temesvári tiszti kaszinó nagytermében. A 19-ik hadosztálybírótság elnöke Economu Virgil ezredes, a közbíró képviselője Jorgulescu Spiridion kapitány volt. Védők voltak: Tornya Gyula, Skuteczky Miksa, Bárvig Ödön, Risztics György ügyvédek és Hubian Nicolae kapitány (hivatalból kirendelt).

Vádlottak: Márton Albert dr. ügyvéd, Mischek Ferenc tanárjelölt, Schuch József volt hadnagy, Dér István joghallgató, Török Lajos rendőrtiszt, Reibl Mihály r. k. lelkész, a katolikus legényegylet igazgatója, Marx Dezső, Schrauder György, ifj. Niamessny Mihály, Lindner János, Steiner Ferenc v. országgyűlési képviselő, Ladányi Jenő, Feigl Ede, Jánossy Vilmos, Sperling János, Bíró Béla postatiszt, Fiatska Béla, Trilsch Péter, Praznovszky István, Harmos Géza, Schuster István, Berkes József tanár, Galgóczy Gyula, Bayer László, Gera Pál, Braun János, Mayer Ervin, Delbl Ferenc, Rolkó Sándor, Linka László, Gömöri Lajos, Jung József, Szabó Lajos, Juhász Jenő, Palkó Ferenc, Rech Béla, Erdélyi Béla, Wésél Károly, Bozsín Nándor, Schön Péter, Bergmann Károly, Leposa Árpád, Wilburg Walter báró és Konlechner Károly. Több gyanúsított megszökött.

A vádirat szerint a vádlottak nagyszabású összeesküvésnek voltak tagjai, mely a magyar kormány kezdeményezésére és pénzbeli segítségével létesült. Az összeesküvők célja volt, hogy más városok összeesküvőivel egyetértve, egyazon időben fegyveres lázadást támazzanak, a román helyőrségeket mindenütt lefegyverezzék és foglyul ejtsék. Ezt arra az időre tervezték, mikor a magyar hadsereg átkel a Tiszán. Fegyvereket a magyar kormánytól kaptak, amellyel egyébként is állandó összeköttetésben állottak ideutazott tisztek és egyéb megbízottak útján. Az összeesküvők diákokat is belevontak szervezetükbe, akiket az úgynevezett „Leventeszövetség“-be tömörítették. Az összeesküvés, — amelynek minden tagját titoktartásra feleltették — igen kiterjedt volt. Összeköttetést tartott fenn Szabadfalu, Újarad, Biléd, Módos, Újbesenyő és más községek intelligens elemeivel is.

A vádirat szerint Márton Albert dr., Mischek Ferenc és Schuch József felségárulást követtek el és ezért a katonai büntetőtörvénykönyv szerint halálbüntetés jár, a többiek abban bűnösök, hogy összeesküvést szöttek az állam biztonsága ellen és fegyveres felkelést terveztek.

A több napig tartó főtárgyalás során Virágh Nándor (Schipner János barátja), Bugél Jenő újságíró és a besúgó Schipner tettek főleg terhelő vallomásokat. A vádlottak azzal védekeztek, hogy szervezkedésük kizárólag a komunisták ellen irányult, nem a román államhatalom ellen.

Az április 6-án hirdetett ítélet Mischek Ferencet és Schuch Józsefet halálra, Dér Istvánt életfogytig tartó kényszermunkára, Török Lajost és Reibl Mihályt 20—20 évi kényszermunkára, Márton Albert dr.-t 15 évi kényszermunkára, Berkes Józsefet, Marx Dezsőt és Schrauder Györgyöt 5—5 évi kényszermunkára ítélte, a többi vádlottat felmentette.

A legfőbb semmitőszék alaki okokból megsemmisítette ezt az ítéletet és a nagyszabású hadtest hadbíróságát bízta

meg az ügy újratárgyalásával. Ennek elnöke Marcovici Simon ezredes, közvádolója pedig Cumponos Virgil dr. volt.

Az itt 1920 november 20-án hirdetett ítélet Márton Albert dr.-t 8 évi, Mischek Ferencet 25 évi, Schuch Józsefet 15 évi, Dér Istvánt 20 évi, Reibl Mihályt és Török Lajost 5—5 évi kényszermunkára ítélte, ellenben Berkes Józsefet, Marx Dezsőt és Schrauder Györgyöt felmentette.

Ezt az ítéletet a bukaresti legfőbb bíróság is helybenhagyta, csupán Mischek Ferenc büntetését szállította le 20 évre.

Az elítélteket később Magyarországon letartóztatott román politikai foglyok ellenében kicserélték.

*

Míg a „leventeper“ ügynevezett összeesküvési per volt, a másik nagy politikai per: a Kunhegyi-Schulz bűnügy kémkedési bűnper gyanánt szerepel az átmeneti idők krónikájában.

Ezt a pert 1920. májusában tárgyalta a temesvári hadbíróóság Frențiu ezredes elnöklete alatt, közvádoló Oreșanu hadbíró volt. Vádlottak: Máli József román hadseregbeli őrmester, a 19-ik számú divízió iktató irodájának vezetője, Kunhegyi Gusztáv államvasúti ellenőr, Schultz Máté postafelügyelő, Széchy Tamás aradmegyei jegyző, Sebestyén Béla lugosi református lelkész, valamint három megszökött magyar tiszt: Hosszúfalussy Miklós, Mike József és Bajzáth Gyula.

A vád szerint Hosszúfalussy, Mike és Bajzáth a román állam külső biztonsága ellen vétkeztek, amennyiben a hadműveletekre irányuló kémkedést végeztek, míg a többiek kémkedésben való segédkezés miatt vonatnak felelősségre. Máli őrmester a vádirat szerint a tisztek és a hadsereg létszámáról, valamint a csapatmozdulatokról adott felvilágosítást, Kunhegyi pedig a román csapatok szállításáról szóló táviratok tartalmát közölte Mike Józseffel. Széchy Tamás, Mike és Bajzáth megbízásából a román csapatok mozgulatait figyelte és azokról jelentett, úgyszintén Schultz is, akit azzal is megvádoltak, hogy Bajzáth részére lakást keresett. Sebestyén lelkészt a román állam elleni izgatással vádolták.

A közvádoló szerint 1919. november elején Temesvárott plakátok jelentek meg, amelyek a lakosság felizgatását célozták, ezeket Bajzáth ragasztotta ki, aki Szegedről jött Mike hadnaggyal együtt kémkedni. Velük dolgozott Hosszúfalussy is. A vádlottak hivatalos iratokat és táviratokat loptak el, amelyek alapján a román csapatok létszámáról és mozgulatairól jelentéseket küldöttek Szegedre.

A hadbíróóság az ismeretlen helyen tartózkodó Mike Józsefet, Bajzáth Gyulát és Hosszúfalussy Miklóst halálra és vagyonuk elkobzására, Máli József őrmestert nyolc évi kényszermunkára és rangjának elvesztésére, Kunhegyi Gusztávot tizen-

négyévi kényszermunkára, Schultz Mátét és Széchy Tamást öt-öt évi börtönre ítélte, Sebestyén Béla lugosi református lelkészt pedig felmentette.

Az elítéltek fellebbezése folytán a bukaresti semmitőszék az ítéletet megsemmisítette és új tárgyalást rendelt. Időközben azonban Máli József őrmeser, midőn családi látogatásra fegyveres őr kíséretében kiengedték, az egyik szállodán keresztül megszökött és külföldre távozott.

Az elítélteket később ugyancsak kicserélték Magyarországon elítélt román politikai foglyokkal.

A kisebb politikai háttérű eljárások közül a sajtó is megemlékezhetett a Krötzer Kálmán gertenyesi földbirtokos és két fia, Sándor és István ellen megindult bűnügyről, akiket a siguranța 1919. október végén Fogarasra internált, „mert a forradalom alatt lelőtték a vasútbiztosító csapatokat és egyébként is megbízhatatlannak bizonyultak“. Az ügy háttére a következő volt: Krötzer Kálmán gertenyesi földbirtokost és több odavaló birtokost 1918 november 3-án és 4-én szintén teljesen kifosztottak. Krötzer Kálmán ekkor bement Temesvárra, közölte ezt Sándor nevű tartalékos hadnagy fiával, aki Serb Miron alezredes parancsára egy tizenöt tagú tűzér-különítménnyel kiment Gertenyesre, ahová november 8-án még egy különítmény érkezett Deutsch Sándor hadnagy és Dóczy József tiszthelyettes vezetése alatt. A katonai készülségek feladata volt, hogy a fosztogatók által elrabolt ingóságokat visszaszerezze és a tetteseket megbüntetésük céljából Temesvárra kísérjék. E megbízáson túlmenve a Deutsch-féle különítmény rögtönítélő bírósággá alakult és Dóczy tiszthelyettes november 9-én Borlovan Josif és Jurca Gheorghe gertenyesi lakosokat az ítélet alapján agyonlőtte. Ezért az ügyészség Krötzer Kálmán és Krötzer Sándor ellen két rendbeli gyilkosságra való felbujtás büntette miatt emelt vádat, ezenkívül megvádolta Krötzer Kálmánt zsarolás büntettével is, mert szerb katonákkal kiment Gertenyesre és azon fenyegetéssel, hogy az őt kifosztó gertenyesieket Albániába viteti, tőlük nagyobb pénzszeget zsarolt ki.

Az ügyészség vádja folytán Krötzer Kálmán és Krötzer Sándor vizsgálati fogságba kerültek.

A főtárgyalást Gertenyesen tartották meg és a július 25-én elhangzott ítélet Krötzer Sándort a vád alól felmentette, Krötzer Kálmánt azonban kétrendbeli gyilkosságra való felbujtás büntette és ötrendbeli zsarolás büntette miatt két és félelvi fegyházra ítélte.

Az ítélőtábla Nyékhegyi Lothár elnöklete alatt ez ügyben felmentő ítéletet hozott.

Politikai jellegű eljárás volt az a bűnügyi vizsgálat is, amelyet a temesvári román királyi hadbíróóság, majd a királyi ügyészség Roth Ottó dr. ügyvéd, volt bántási kormánybiztos

ellen folytatott le, akit midőn 1920 június közepén Budapest-ről hazatért, letartóztattak. A vizsgálat során megállapították, hogy Roth kifogásolt ténykedései 1918 novemberében történtek, amikor itt még nem volt román impérium, tehát nem irányulhattak a román állam érdekei ellen. Roth az egykori kormánybiztosság és néptanács pénzkezeléseiből kifolyólag emelt vádak alól is tisztázta magát, úgy, hogy 1920 szeptember közepén ellene az eljárást megszüntették és őt szabadon bocsájtották. Argetoianu belügyminiszternek azonban írásbeli kötelezvényt adott, amely szerint többé politikával nem foglalkozik, amit be is tartott.

Súlyosabb következmények nélkül maradt az az eljárás is, amelyet 1919 nyarán Lugoson indítottak Willer József dr. városi főjegyző ellen. Július végén Willert letartóztatták és az aradi hadbíróásra kísérték, mert a feljelentő szerint a román államot szidta. A feljelentő ezt a szomszédos lakásban hallotta, mert a falon át hallható volt. Willer ellen a hadbíróság az eljárást beszüntette, ellenben a lugosi közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya őt hivatalvesztésre ítélte.

Később e helyett Willer nyugdíjba került.

Az átmeneti korszakban a bűnperek sorozatát azok a politikai perek fejezték be, amelyekkel az egészen baloldalra tolódott és kommunista meggyőződésűvé lett ipari munkásság ellenállását törte le az államhatalom.

A „nagy szocialista per“ előjátéka egy kicsiny ügy volt. 1920. május végén Averescu tábornok miniszterelnök temesvári látogatása alkalmával a szocialista pártvezetőség tüntetesképpen a villanytelepen sztrájkot rendelt el és foganatosított. Ugyanez a pártvezetőség a pártkongresszuson egy szótöbbséggel kimondotta az amszterdami, úgynevezett második internacionáléból való kilépését és a moszkvai internacionáléhoz való közeledését.

Vidrighin Stan főpolgármester feljelentésére Fiala Kálmán járásbíró Müller Kálmánt, a bánsági szakszervezeti tanács titkárát mint felbujtót, Stehle Mihály főgépezst és Schreiber János főszerelőt mint tetteseket, idegen ingatlan vagyon elfoglalása címén egyenkint három havi fogházra és pénzbüntetésre ítélte, és az ítéletet 1920. augusztus közepén a bűnösség kérdésében a törvényszék is jóváhagyta, de azt egy havi fogházra és 600 korona pénzbüntetésre mérsékelte.

1920. októberében az elítélteket letartóztatták, de néhány nap múlva szabadon bocsájtották, minthogy felségfolyamodványt nyújtottak be, melyben a büntetés elengedését kérték.

A szocialista vezéreknak ilyen, kesztyűs kézzel kezelése egészen megszűnt, sőt a kíméletlen szigorúságba esapott át, amidőn 1920. október 21-én kitört az általános sztrájk, amelyet azonban a hatóságok kemény intézkedéseikkel letörtek. Néhány nap múltán a munkások arra kényszerültek, hogy munkába

álljanak, a szocialista lapokat betiltották, a bizalmiférfi-rendszert a gyárakban megszüntették, a vállalatok béresökkentéseket hajtottak végre és a szocialista, helyesebben kommunista vezetőket letartóztatták.

A temesvári hadbíróóság 1920. december 2-án kezdte meg a sztrájkper tárgyalását Popescu Nicolae ezredes elnöklésével. Az első csoport vádlottai közül Katzler Ferenc vasúti mechanikust, Novák Traján párttisztviselőt és Müller Kálmán szakszervezeti titkárt, egyenként tíz évi kényszermunkára, Hradil Gyula vasúti mázolót és Kállay Jánost egyenként hétévi kényszermunkára, Velecelean Györgyöt, Mihályovits Ágostont, Zahner Mátyást, Kovács Ferencet és Andreiovits Györgyöt öt-öt évi kényszermunkára ítélték.

A sztrájkolók egy másik csoportjának tagjai, akiket még a hadiállapot kihirdetése előtt tartóztattak le, a polgári törvényszék elé kerültek, amely Putici Octavian dr. elnöklete alatt Dragosi Jánost háromhavi fogházra és háromévi hivatalvesztésre, Moginecz Jánost háromhavi fogházra és 1000 lei pénzbüntetésre, Stoffer Jánost egyhavi fogházra és 1000 lei pénzbüntetésre ítélte.

A harmadik csoport fölött 1921. februárjában ítélezett a hadbíróóság, amikor is 24 vasúti munkás az állam biztonsága ellen elkövetett bűntett címén került vád alá, mert 1920. október 21-én sztrájkba léptek és a hadosztályparancsnokság rendelete ellenére, amely arra kötelezte őket, hogy október 24-én reggel öt órakor a hadiállapot életbeléptetése időpontjában munkába álljanak, a sztrájkot folytatták. A vád másik része azon alapult, hogy a hadosztályparancsnokság által kiadott mozgósítási parancsnak nem tettek eleget, amennyiben nem jelentek meg a parancsnokság által megjelölt időben katonai szolgálatra.

A hadbíróóság a vádlottak közül Borescu Andrászt hat évi, Neumann Dezsőt és Celariu Aurélt öt-öt évi kényszermunkára ítélte, a többi 21 vádlottat felmentette.

A súlyos ítéletet a bukaresti fellebbezési bíróság is jóváhagyta és így az elítéltek a Târgul--ocna-i sóbányába kerültek, ahonnan 1923-ban általános amnesztia folytán kerültek szabadlábra.

Még mielőtt a sztrájkper ítéletei elhangzottak volna, amikor 1920. október végén a sztrájkot a hatóságok letörték, a „Temesvarer Zeitung“ helyesen állapította meg, hogy mi juttatta a munkásságot az előzőnél rosszabb helyzetbe és sokakat börtönbe. A lap szerint: „A felfordult helyzet a régi szociáldemokrata pártvezetőség gyengeségének tulajdonítható. Amióta Somló Lipót és Atlasz Izidor mind nagyobb szerephez jutottak a pártban, egyre jobban behatolt a Moszkva felől fujdógáló kommunista szellő. Mentől inkább az ugynevezett radikális elemek befolyása alá jutott a régi pártvezetőség, annál na-

gyobb lett ez utóbbiak hatalma. Fiatalemberek, ki nem forrott agyú fejjel, közülök sokan budapesti menekültek, kezdtek az ügyek élére kerülni. Ezeknek sikerült a régi pártvezetőséget megbuktatni, helyébe megcsinálták az újat, amelyet maguk között forradalminak neveztek. Ez csinálta meg a mostani sztrájkot is, amelynek két tanulsága van. Az egyik, hogy az ilyen elemektől vezetett munkásság nem elég érett politikai szereplésre, a másik, hogy megdőlt az a tévhit, mintha a szocialista párt legyőzhetetlen volna. Ez a sztrájk megmutatta, hogy helyénvaló intézkedésekkel a szocialista pártot, hatalmi túlkapásaiban igenis le lehet győzni.“

A fent felsorolt és más, kisebb jelentőségű politikai perekkel, 1920. végére a román államhatalom leküzdött minden reá nézve káros ellenállást a Bánság területén.